

İSLAM VE YORUM

Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar

I. CİLT

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Fikret KARAMAN

MALATYA İLAHİYAT VAKFI

MALATYA 2017

Malatya İlahiyat Vakfı İlmî Araştırmalar Serisi No: 1

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Fikret KARAMAN

Takım Numarası
978-605-68015-0-1 (Tk)

ISBN
978-605-68015-1-8 (1.C)

1. Baskı Aralık 2017 Ankara 500 Adet

Editörler

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Doç. Dr. Mehmet BİRSİN
Doç. Dr. Cahit KÜLEKÇİ
Yrd. Doç. Dr. Serkan DEMİR
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BOZKURT
Arş. Grv. Zekeriya DOĞRUSÖZLÜ

İsteme Adresi

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
44280 Kampüs / MALATYA
Telefon: (0422) 3774999
e-posta: ilahiyat@inonu.edu.tr

Baskı

Serhat Mahallesi 1256 Sk. No: 11
Yenimahalle / Ankara

Tel.: 0312. 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312. 354 91 32

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

Açıklama: Bu eserde “Kitaptan Bölüm” olarak yer alan metinlerin tüm sorumluluğu, yazarlarına aittir.

RÜYÂ, KEŞF VE İLHÂMA DAYALI OLARAK YAPILAN YORUMLAR VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Yrd. Doç. Dr. Ayşe GÜLTEKİN

Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri, Hadis Anabilim Dalı.

Giriş

Sûfilerin içinde yaşadıkları sosyal ve kültürel ortam, bulundukları manevi haller ve tasavvufun gelişim sürecine göre önem verilen konuların farklılığı, tasavvufun genel geçer tanımı yapılamayan bir ilim dalı olarak algılanmasına sebep olmuşsa da, farklı tariflerin birbirini tamamlayan bir niteliğe sahip olduğu ortadadır.¹ İslam Tasavvufu Kur'an'da tezkiye, takvâ ve tebettül kavramlarıyla, Cibrîl hadisinde ihsân kelimesinin açıklanmasıyla varlığını hissettirmiştir. Tasavvuf ibâdetleri şuurlu olarak yapma, nefsi terbiye edip ahlâken yükselmeye çalışma, dünyanın câzibesine kapılmayıp âhiret hayatını önceleme vb. unsurlar öne çıkmıştır. Tasavvuf, rûhî ve manevî olgunluğa erme yolunun adı olarak kabul edilmiş,² "Kulun Allah'la ilişkisini varlığın aslî meselesi olarak gören müslümanlar içerisinde belli bir kesimin Allah'ın rızâsını kazanmak amacıyla dinin temel kaynaklarına ilaveten kalbî bilgiye dayanarak ürettikleri her türden fikir ve pratiği ifâde eden genel bir terim" olarak tarif edilmiştir.³

İlk dönemlerden itibaren sûfiler Kur'an ve sünneti temel kaynak olarak kabul etmişler, ancak tefsir hadis vb. ilimlerde rivâyet metodu yanında dirâyet metodunun gelişmesine mukâbil, "kendi düşünce ve yaşayışlarına uygun,

¹ Salih Çift, "İslâm Düşüncesinin Kurucu Unsuru: Birleşen ve Ayrışan Yönleriyle Tasavvufun Usûl-i Fıkah, Kelâm ve İslâm Felsefesi İle Olan İlişkisi", *İslami İlimlerde Metodoloji/Usul-VI- İslâm Düşüncesinin Kurucu Unsurları: Usûl-i Fıkah, Kelâm, Tasavvuf ve İslâm Felsefesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016, s.445-446.

² Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevinin Kırk Hadis Şerhi*, Marmara Üniversitesi, İFAV Yayınları, İstanbul, 1990, s.11-12.

³ Salih Çift, "İslâm Düşüncesinin Kurucu Unsuru: Birleşen Ve Ayrışan Yönleriyle Tasavvufun Usûl-i Fıkah, Kelâm Ve İslâm Felsefesi İle Olan İlişkisi", a.g.e, s.446.

manevî ve rûhî tecrübelerine, ledünnî mükâşefelerine dayalı" bir metod ortaya koyarak âyetleri işârî olarak tefsir etmeye, hadislerle tasavvufî şerh ve îzahlarla yorum getirmeye çalışmışlardır.⁴

Kur'an âyetleri ve Rasûl (s.a.v)'in hadisleri, akıl, duyu organları ve vahyi başvurulması gereken temel bilgi kaynakları olarak belirlerken, sûfler bu bilgi kaynaklarına rüyâ, keşf ve ilhâmı da dâhil ederler. Fıkıhın kuralcılığı, duygu ve coşku yönlerini ihmâl edip zâhire takılıp kalması, bâtına önem veren sûfleri yeni arayışlara itmiş ve neticede yeni yöntem ve metotlar geliştirilmiştir. Serrâc'a göre dînin zâhiriyle ilgili hususlar bir mezhebi taklit ederek öğrenilebileceği için farz-ı kifâye, sûflerin derinleştiği doğruluk ihlâs, zikir, gafletten sakınma vb. konular ise herkes onları öğrenmeye ihtiyaç duyduğu için farz-ı ayındır.⁵ Bunun yanında sûfler, zâhiri yani şeriatı da tamamen devre dışı bırakmamışlar, tasavvufî hâllerin amellerin mîrâsı ve neticesi olduğuna, ameli sağlıklı olmayanın bu hâllere erişemeyeceğine, amellerin sağlıklı olması için de bu amellerin fıkha, yani zâhire yönelik tarafının öğrenilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır.⁶

Bursevî de tarîkat ve şeriatın birbirinden ayrı olamayacağını söylemekte,⁷ Cibrîl hadîsini açıklarken; "Burada sâilin kemâline nazar eyle ki ibtidâ zâhirden suâl eyledi ki, İslâm'dır. Andan bâtına intikâl eyledi ki, îmândır. Andan bâtın-ı bâtına 'udûl etdi ki, ihsândır"⁸ demekte, "Muhakkak ki Allah katında yegâne din İslamdır."⁹ âyetini " Ya nî zâhir-i dîn, umûr-ı mezkûre ve bâtın-ı dîn, teslîm ve rızâdır ki, İslâm-ı hakîkî dir. Ve millet-i İbrâhîm didikleri fi'l-hakîka budur"¹⁰ şeklinde açıklamaktadır.

Mutasavvıflar bir yandan zâhir bâtın birlikteliğinin lüzûmuna dikkat çekerken diğer taraftan zâhiri yeterli görüp bâtından nasîbi olmayan kimseleri de eleştirmekten geri durmamaktadırlar. Meselâ Bursevî, "Ehl-i Zâhir", "Ülemâ-i Rusûm" gibi ifâdelerle tarîkat yoluna girmeyenlerin umûr-ı hafiyeyi

⁴ Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevînin Kırk Hadis Şerhi*, s.13.

⁵ Salih Çift, "İslâm Düşüncesinin Kurucu Unsuru: Birleşen Ve Ayrışan Yönleriyle Tasavvufun Usûl-i Fıkıh, Kelâm Ve İslâm Felsefesi İle Olan İlişkisi", a.g.e, s.466; Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lûma': İslâm Tasavvufu*, Çev: Hasan Kamil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul 2012, s. 17-18.

⁶ Kelabazi, *et-Ta'arruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf: Doğuş Devrinde Tasavvuf*, Çev: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s.130.

⁷ Bursevî, İsmâil Hakkı, *Şerhu'l- Erbaîne Hadîsen*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1253, s. 242.

⁸ Bursevî, *Şerhu'l-Erbaîn*, s. 44.

⁹ Al-i İmrân (3), 19.

¹⁰ Bursevî, *Şerhu'l-Erbaîn*, s. 55-56.

bilemeyeceklerine,¹¹ "vahdet-i vücûda kâil olmanın cümle üzerine lâzım"¹² olduğuna işâret etmektedir. O'nun Hûd Sûresinin şakî ve saîdlerden bahseden 105-108. âyetlerini açıklarken bu âyetlerde tarîkatde mürted olanların hallerine işâret olduğunu söylemesi, tarîkatde mürted olanların şerîatde mürted olanlardan daha büyük günah işlediklerine dâir görüşe yer vermesi dikkat çekicidir. "Küffâr-ı tarîkat, küffâr-ı hakâyık ve küffâr-ı şerî'at, küffâr-ı ahkâmdır." diyen Bursevî, hakikatleri inkâr eden kimselerin münâfık menzilesinde olduklarını, zâhiri îmân bâtını küfür olan bu kimselerin cehennem en aşağı derecesinde yer alacaklarını belirtmektedir.¹³

Hakikat ilmi nasıl öğrenilir, bâtın ilmine nasıl sahip olunur sorularının cevabı sûfilere göre; rüyâ keşf ve ilhâmdır. Sûfilerin bilgi kaynağı olarak kabul ettikleri bu üç yolu ve bu yolların âyet ve hadis yorumlarını nasıl etkilediğini incelemeye çalışalım.

1.Bilgi Kaynağı Olarak Rüyâ

Arapça رَأَى kelimesinden türetilen rüyâyı İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu insanın rûhu ile gördüğü ve aklı ile idrâk ettiği bir olay olarak tarif ederken, Mu'tezile âlimleri rüyâda görülenlerin hayalden ibâret olduğunu söylemektedirler.¹⁴ Kindî, rüyâyı, "Nefsin düşünceyi kullanıp, duyuyu kullanımından kaldırması" olarak tanımlamakta, "düşünceye konu olan her şeklin tasarlama gücü sayesinde nefisteki izlenimi"ne rüyâ denildiğini söylemektedir.¹⁵ Fârâbî rüyâda merkezî rol oynayan unsurun mütehayyile gücü olduğuna işâret ederken¹⁶ İbn Sînâya göre mütehayyile gücü ahlât denilen insan bedenini oluşturan sıvılar, nefsin iç idrâk güçleri ve metafiziksel etki ve sebeplerle harekete geçmektedir.¹⁷ Mütehayyile gücü yaratılıştan kuvvetli olan kimseler, başkalarının rüyâda gördüklerini uyanırken de görebilirler, nübüvvet ve rüyâ aynı mâhiyetin farklı dereceleridir.¹⁸ İbn Haldûn'a göre ise rüyâ, rûhânî bir şeydir ve "uykuda iken insânî olan rûhun manalar âlemine

¹¹ Bursevî, *Şerhu'l-Erbaîn*, s. 43, 139, 175, 222, 224, 291, 326.

¹² Bursevî, *Şerhu'l-Erbaîn*, s. 296-297.

¹³ Bursevî, *Şerhu'l-Erbaîn*, s. 88.

¹⁴ İlyas Çelebi, Rüyâ maddesi, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35, s.307.

¹⁵ Ebu Yusuf Yakub İbn İshak el-Kindî, *Felsefî Risaleler*, (Çev:Mahmut Kaya), İz Yayınları, İstanbul 1994, s.142,143.

¹⁶ Fârâbî, *el- Medinetü'l Fâzıla*, (Çev: Nafiz Danışman), Maarif Basımevi Yay, İstanbul,1956, s.57.

¹⁷ Ali Durusoy, *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdaki Yeri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 111-113.

¹⁸ Ali Durusoy, *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdaki Yeri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 109.

dalması sonunda gâipten kendisine akseden varlıkların şekil ve sûretini bir anda görmesinden ibârettir.¹⁹

“Mânâ âleminde rûyet âlemine semboller şeklinde indirilen ilhâm” olarak da değerlendirilen rüyâyı sûfiler, uykuda misâl âlemini seyreden rûhun gördüklerini uyanınca hatırlaması şeklinde açıklamaktadırlar.²⁰ Kuşeyrî’nin rüyâyı kalbe gelen hâtır ve muhayyile ile tasavvur edilen bir hâl olarak açıklaması, insan uyurken duyu objeleri ve zarûfî şeylerle meşgul olmaktan kurtulduğu için rüyâ görme halinin kuvvetlendiğini söylemesi,²¹ İbn Sînâ sonrası sufi ekolün temsilcilerinden Azizüddîn Neseffî’nin arınmada yetkinleşen insânî ruhların bütün melekleri geçerek doğrudan akl-ı evvelden feyiz aldığını aktarması, ruhlarını yetkinleştirmede en üst seviyeye ulaşmış insân-ı kâmil adını alan bu kişilerin vâsıta olmadan doğrudan Allah’la ilişkiye geçebileceğini söylemesi, felsefecilerin söyledikleriyle benzerlik göstermektedir. Hatta ona göre bu kişiler rüyâda verilen mânâlar bakımından en doğru ve açık bilgiye ulaşırlar, diğer insanların uykuda ulaştığı bazı hallere uyanırken bile muttali olabilirler. Ona göre rüyâ ya iç duyulardan hayal ve hâfızadan, ya da semâvî meleklerden kaynaklanır. Uykuda duyuların iptâl olması ve gönül aynasının saflaşması semâvî meleklerle ilişki kurmayı kolaylaştırır ve karşı karşıya konulmuş iki ayna gibi meleklerdeki sûretler gönüllere yansır.²²

Sokrates rüyaları vicdânın sesi olarak, Platon ise akıl dışı arzu ve dürtülerimizin bir eseri olarak değerlendirmektedir. Platon’a göre rüyalar üst olgunluğa ulaşan insanları hâriç tutarsak, genellikle içimizde saklı olan vahşiliğin ve korkunun ürünleridirler. Aristo ise uyurken planlama ve davranış kuralları ile daha rahat ilgilenebileceğimizi söylemekle birlikte, rüyâlara daha akılcı bir değerlendirmeye yaklaşarak, birçoğunun rastlantı sonucu oluştuğunu ve geleceği önceden görme gibi bir işlevi olmadığını savunmaktadır. Sirene’li Sinesius, uyuduğumuzda edindiğimiz bilgilerin Tanrı tarafından iletilmiş kutsal bilgiler olduğunu söylemekte, rüyânın uyarıcı yönüne vurgu yaparak şaşmaz bir kâhin olduğunu savunmaktadır.²³

¹⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, MEB Yayınları, İstanbul, 1986, C.1, s.251.

²⁰ İlyas Çelebi, Rüyâ maddesi, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, C.35, s.307.

²¹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, (Çev: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981, s. 574.

²² Atilla Arkan, “Meşşâî Gelenek Bağlamında İbn Rüşd Felsefesinde Rüyâ”, *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003/2, sa:15, s. 94.

²³ Erich Fromm, *Rüyâlar, Masallar ve Mitoslar*, s.133-137, 144-146. Daha geniş bilgi için bkz. Bülent Akot, *Rüyâ Tecrübesinin Psikolojik ve Dini Temelleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, s.25-27.

Sigmund Freud'un rüyâ teorisi, Kızılderili inancına dayanan rüyâlarda gizli kalmış arzuların tatmininin gerçekleştiği inancına dayanmaktadır.²⁴ İnsanda korunma içgüdüsü ve cinsellik içgüdüsü olmak üzere iki temel içgüdü vardır. Medeniyetin ilerlemesiyle korunma içgüdüsü ikinci plana itilmiş, cinsel içgüdü ise toplumun kurallarıyla çatıştığı için bilinçaltına itilmiş, bu da insanda birtakım komplekslerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Biz uyurken bastırılmış tatmin edilmemiş bazı içgüdüler, duygular, düşünceler ve istekler üst şuurun baskısından kurtularak yüzeye çıkmakta ve rüyâ görülmektedir.²⁵ Sigmund Freud'a göre rüyâ, insanın kendi zihinsel ve bedensel özellikleriyle ilgili bir konu veya olgudur ve rüyâ yorumlanırken rüyâ gören kişinin kişilik özellikleri ve içinde bulunduğu şartlar göz önünde bulundurulmalıdır. Carl Gustave Jung bu konuda Freud'a katılırken rüyâların altında yatan sebebin Freud'un nazariyesindeki gibi ferdi şuuraltı değil, insanların geçmişteki dinleri, dinledikleri efsâneler, sâhip oldukları kültürler ve benzer şeylerden oluşan kolektif (toplumsal) şuuraltı olduğunu savunmakta, rüyâların arzuları özellikle de cinsel arzuları tatmin ettiği görüşüne de karşı çıkarak, rüyâların arkasındaki motifi dîni duygular olduğunu söylemektedir. Alfred Adler de rüyâlar üzerinde "cinsiyetin rolünü azaltıp egonun rolünü artırmıştır. Rüyâların geçmişten çok geleceği ilgilendirdiğini savunmakta, ferdin hayata karşı takındığı tavrı ve problemleri ne şekilde ele aldığını bilme noktasında bize bilgi sağladığını belirtmektedir. Erich Fromm'a göre ise, mitoslarla rüyâlar birbirlerine şaşırtıcı biçimde benzerler. Mitolojilerde de rüyâlarda da olmaz kavramı, zaman kavramı yoktur. Her şey gerçekleşebilir. Günümüz insanı onlara gereken değeri vermediği ve onları tecrübe birikimi olarak kabul etmediği için onların dilinden anlamamaktadır. Zihinsel ve entelektüel yeteneklerimiz rüyâda daha güçlü ve parlak bir şekilde ortaya çıkar. Uykuda dış gürültülere ve görüntülere kapısını kapayan insan vicdânıyla baş başa kalır. Jung rüyâda daha zeki ve bilgili davranmamızı "göksel ve ulu bir bilgeliğe bağlarken" Fromm, rüyâlarımızdaki düşüncelerimizin dış dünyanın köreltici etkilerinden kurtulan gerçek ruhsal yapımız olduğunu söylemektedir. Freud rüyâları uyku sırasında oluşan akıldışı ruhsal faaliyetler olarak tanımlarken Fromm, rüyâların rûhun hem en alt düzeydeki akıldışı faaliyetlerini, hem de en yüce ve en değerli yönlerini gösterebileceklerini söylemektedir.²⁶

²⁴ İbrahim Türe, *Rüyâlar*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1965, s.20.

²⁵ Berrin Türkoğlu, *Rüyâların Gizli Dili*, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul, 2001, s.45; İbrahim Türe, *Rüyâlar*, s. 31; İlyas Çelebi, Rüyâ maddesi, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35, s.308.

²⁶ İbrahim Türe, *Rüyâlar*, s.32; Bülent Akot, *Rüyâ Tecrübesinin Psikolojik ve Dini Temelleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, s.86-96; İlyas Çelebi, Rüyâ maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, C.35, s.308.

Rüyâların bu âlem ile başka bir âlem arasında bir köprü olduğu ve geleceği gelmeden önce bildirmede bir vâsıta olduğu inancı,²⁷ rüyânın önemini artırmış, görülen rüyâları tabir etme konusunda ilk metinler milâttan önce 5000'li yıllarda Asurlular tarafından yazılmıştır. Rüyâ tabiri konusunda bugün elde mevcut en eski eser, içinde 200 çeşit rüyâ tabirinin yer aldığı M.Ö. 2000 yıllarına ait olduğu düşünülen British Museum'da yer alan bir Mısır papirüsüdür.²⁸ Eski Mısırlılar rüyâları tanrılardan gelen mesajlar olarak kabul eder, tanrıların tehlikelere karşı kendilerini uyaracağına ve rüyâ görenin sorularına cevap vereceğine inanırlardı. Eski Yunanlılar rüyâları tabiatüstü varlıklara, tanrılara bağlayan vasıtalar olarak kabul ederler, ölenin rûhunun cehenneme girmeden rüyâlar vasıtasıyla geride kalanlara arzularını ilettiklerini düşünürlerdi. İyileştirici tanrıların tapınaklarında görülen rüyâların gelecekte haber verebileceğine inanırlardı. Hintliler bir işe başlayacaklarında Tanrı tarafından ilhâm edilen rüyâlar görmeyi beklerler, hatta eş seçimini de rüyâlara göre yaparlardı. Kötü rüyâlardan korunmak için ise âyinler düzenler ve kutsal sularda yıkanırlardı.²⁹ Bütün bu anlatılanlardan rüyâların geçmişten itibaren toplumun hayatını derinden etkilediği ve insanların rüyâ yorumlarıyla gelecekle ilgili bilgi sahibi olmaya ve hayatlarını düzenlemeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

1.2. Dini Metinlerde Rüyâ

Eski Ahit'te rüyâlar vahyin en alt düzeyi olarak kabul edilmekle birlikte rüyâ vasıtasıyla peygamberlik verilmesi meşru sayılmış, kehânet içerikli peygamber rüyâlarına zaman zaman atıfta bulunulmuştur. Avimelek'in Ya'kûb, Yûsuf ve Süleymân peygamberlerin Hz. Yûsuf'un zindan arkadaşlarının gördükleri rüyâlar kutsal metinler içerisinde yer almıştır. Bunun yanında sahte rüyâlarla peygamberlik iddiasında bulunanlara inanmamak ve onlara itaat etmemek gerektiği de vurgulanmıştır. Yahudilikte Eski Ahit'ten sonra rüyâlar konusunda en önemli kaynak olan Talmut'ta "Yorumlanmamış rüyâ okunmamış mektup gibidir"³⁰ denilmesi rüyâ yorumculuğuna önem verilmesini sağlamıştır. İncil'de rüyâ anlamına gelen 12 civarında kavram kullanılmakta, rüyâ gören bazen uyanıkken de bazı görüntüler eşliğinde mesajlar almaktadır. İncil'de Azizlerden Tarsuslu Saul'un ve Petrus'un rüyâları, Hz. İsa'nın doğumundan önce annesi Meryem'in gördüğü rüyâ, Hz. İsa'yı saklamak için Yusuf'u Mısır'a kaçmaları

²⁷ Hasan Avni Yüksel, *Türk İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüyâ*, MEB Yayınları, İstanbul, 1996, s. 13.

²⁸ İlyas Çelebi, Rüyâ maddesi, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35, s.306.

²⁹ Hasan Avni Yüksel, *Türk İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüyâ*, MEB Yayınları, İstanbul, 1996, s. 15-17.

³⁰ Bizim hadis kaynaklarımızda da "Rüyâ, anlatılmadığı müddetçe bir kuşun ayağında takılı vaziyette durur. Anlatılacak olursa hemen düşer." şeklinde bir rivâyet mevcuttur. Bkz. Tirmizî, *Ru'yâ*, 7; İbn Mâce, *Ta'bîru'r-Ru'yâ*, 6. Elbâni hadisnin sahih olduğunu söylemektedir.

konusunda uyaran rüyâ, Mısır'dan dönmelerine işâret eden rüyâ vb. rüyâ örnekleri mevcuttur. Bu rüyâlarda genellikle bir uyarı söz konusudur. Hz. Peygamber'in annesi de, Hz. Meryem gibi doğum öncesi rüyâlar görmüş, dedesi Abdulmuttalib'e kaybolan Zemzem kuyusunun yeri rüyâsında gösterilmiştir. İslam öncesi Arapların rüyâ anlayışının daha önceki ilâhî dinlerden ve Mezopotamya, Mısır, Roma, Bizans ve Pers kültürlerinden etkilendiği açıktır.³¹

1.2.1. Kur'an Âyetlerinde Rüyâ

Rüyânın meydana gelmesi hakkında Zümer Sûresinin 42. âyetinde bilgi verilmekte, Allah'ın, (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında aldığı, ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tuttuğu, diğerlerini belli bir süreye (ömürlerinin sonuna) kadar bıraktığı belirtilmektedir. Âyetten anladığımıza göre ölüm anında ruh ve beden birbirinden tamamen ayrılmakta, uyku anında ise ruh bedenle bağına tamamen koparmamakta, vücudun hayâtî fonksiyonları devam etmekle beraber bazı temel kâbiliyetleri geçici bir süre askıya alınmaktadır. Kur'an önceki dinlerde ve kültürlerde geniş ölçüde yer alan ve insanları etkileyen rüyâ olgusuna açıklık getirmeye çalışmış ve mü'minlere Hz. İbrâhim'in rüyâsında oğlunu kurban ettiğini³² ve Hz. Yûsuf'un on bir ay ve yıldızın kendisine secde ettiklerini gördüğü rüyâlardan³³ bahsetmiştir. Hz. Yûsuf'a rüyâların yorumları öğretilmiş³⁴ ve o bu yeteneği sayesinde zindandayken rüyâ gören iki kişinin rüyâlarını ve Mısır melîkinin gördüğü rüyâyı yorumlamıştır.³⁵ Hz. İbrâhim ve Hz. Ya'kûb da aynı yeteneğe sahip oldukları için, Hz. İbrâhim kendi gördüğü rüyâyı, Hz. Ya'kûb da oğlunun gördüğü rüyâyı yorumlamışlardır.

Bedir Savaşı öncesinde Hz. Peygamber'e rüyâsında düşman sayısının az olarak gösterildiğine "Hani Allah sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi elbette gevşerdiniz ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz. Fakat Allah (sizi bunlardan) kurtardı. Çünkü O, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir."³⁶ âyeti işâret etmektedir. Hz. Peygamber rüyâsında Mekke'ye ashabıyla başlarını kazıtmış veya saçlarını kısaltmış olarak girdiklerini görmüş,³⁷ ancak bu rüyâ o yıl içinde değil Hudeybiye Antlaşması

³¹ Özer Çetin, "Dini Tecrübenin Anlaşılmasında Rüyânın Rolü: Yusuf Suresindeki Rüyâlar Üzerine Psikolojik Bir Yorum", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, c.1, sa:2, s. 99-102.

³² Sâffât (37), 102.

³³ Yûsuf (12), 4-5.

³⁴ Yûsuf (12), 6.

³⁵ Yûsuf (12), 36-49.

³⁶ Enfâl (8), 43

³⁷ Fetih (48), 27.

yapıldıktan bir yıl sonra gerçekleşmiştir. Bu âyetler kimi zaman rüyânın Hz. Peygamber'in ve ashabının endişelerini gideren, onların düşman karşısında daha metânetli olmalarını ve kendilerine güvenmelerini sağlayan bir fonksiyon icrâ ettiğini, kimi zamansa geleceğe dâir müjdeli haberler verdiğini göstermektedir.

Müşrikler Hz. Peygamber'e gönderilen vahyi karma karışık yalancı düşler, karışık rüyâlar olarak tanımlamışlar, Hz. Peygamber'in şâir olduğunu iddiâ etmişler ve önceki peygamberler gibi mucize getirmesini istemişlerdir.³⁸ وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ

âyetinde geçen rüyâ kelimesi ise meallerde rüyâ, görüntü, görüş, temâşâ, kalp gözü ile gösterdiğimiz rü'yet, müşâhede, manzara şeklinde tercüme edilmiş³⁹ ve bu âyeti⁴⁰ Mi'râc'ın uykuda gerçekleştiğine delil olarak gösterenler olmuştur. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır bu görüşe karşı çıkarak şöyle demektedir: "Örfe göre rüyâ uyku halinde görülen şeylere isim olmuşsa da aslında mânâsı, görmektir, görmek demektir. Bu âyette de bu esas mânâsı üzerine söylenmiştir. Ancak burada buna rü'yet (görmek) denilmeyip de rüyâ denilmesinin nüktelerini düşünmek gerekir. Bunda üç görüş vardır: Birincisi, bu görme geceleyin meydana gelmiş bir görmedir. İkincisi, bu anlatıldığı zaman müşrikler, sen bir rüyâ görmüşsün demişler. Üçüncüsü, Mirac hadislerinde görüldüğü üzere, o geceki görmeler arasında rüyadaki gibi örnek olarak gösterilmiş kısım da vardı. Mesela cennet ve cehennem açıkça görünürken içlerindeki bütün cennetlikleri ve cehennemlikleri de görmüştü. Hâlbuki bunların birçoğu henüz dünyaya bile gelmemiş olduklarından bunların, olmadan önce kendilerine benzeyen şekilleriyle görülmüş oldukları anlaşılır. Öyle ise mânânın özeti şu olur: İsrâ gecesi sana gerçekten bizim gösterdiğimiz o Mi'râc görüşü âyetlerimizden en büyük bir âyet olduğu halde, biz onu inat ederek âyet (mucize) istemekte olan o insanlar için sırf bir fitne ve imtihan vesilesi yaptık. Gösterilen olağanüstü alâmetlere rağmen inanmadılar da inadına yalanladılar. Bundan dolayı Rabbinin bildiği gibi, bu imtihan ile de anlaşılır ki, hangi âyet gösterilse yalanlayacaklardır."⁴¹

³⁸ Enbiyâ (21), 5.

³⁹ http://www.kuranmeali.org/17/isra_suresi/60.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx (Erişimtarihi: 7.4.2017)

⁴⁰ İsrâ (17), 60.

⁴¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat; Tsz, c. 5, s. 3185-3186 ayrıca bkz. <http://www.enfal.de/telmalili/isra.htm> (Erişim tarihi: 7.4.2017)

1.2.2. Hadislerde Rüyâ

Hız. Peygamber'in hadislerinde de rüyâyâ özel önem atfedilmiş hatta hadis kitaplarında Kitâbü'r-Rü'yâ ve't-Ta'bîr bölümlerine yer verilmiştir. Rasûlulullah (S.A.V) nübüvvetin 45 cüzünden bir cüz olarak açıkladığı rüyâyı üç kısma ayırmakta, birinci kısmı Allah'tan bir müjde olan salih rüyâlar, ikinci kısmı şeytanın üzüntü vermek için gösterdiği kabûslar, üçüncü kısmı ise kişinin günlük yaşantısında kendisini meşgul eden şeylerden kaynaklanan rüyâlar olarak açıklamakta, hoşuna gitmeyen bir rüyâ gören kimselere ise kalkıp namaz kılmayı ve rüyâsını kimseye anlatmamasını tavsiye etmektedir.⁴² Peygamberlerin de diğer mü'minlerin de görebildiği sâlih rüyâ, nübüvvetin 46 cüzünden bir cüz kabul edilmiştir.⁴³ Rüyâların nübüvvetin 46 cüzünden bir cüz olması Hız. Peygamber'in Peygamberlik süresine göredir. 23 yıl süren Peygamberliğin ilk altı ayında Rasûlullah sâdik rüyâlar görmüştür ki⁴⁴ bu da vahyin kırk altı cüzünden bir cüze tekabül etmektedir. Bu, nübüvvet 46 cüzden bir cüzle hâlâ devam ediyor manasına anlaşılmamalı, bu ifâdede mecaz olduğu düşünülerek "rüyâ gaybi haber alma açısından Peygamberliğe benzer bir şekilde gelir" şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü bu durumda rüyâ vahiy derecesine çıkarılmış olur. Bu da teşriin devamını gerektirir ki, çok tehlikelidir.⁴⁵ "Dünya hayatında da, âhirette de onlar için müjde vardır."⁴⁶ âyetinde geçen müjdenin ne olduğu Rasûlullah'a sorulduğunda, O, büsrâ kelimesini, "Mü'minin gördüğü veya mü'mine gösterilen sâlih rüyâdır" diyerek açıklamıştır.⁴⁷ Yine Hız. Peygamber insanlar Hız. Ebû Bekr'in arkasında saf tutmuşken perdeyi açmış ve "Ey İnsanlar! Nübüvvetin müjdelerinden sadece mü'minin gördüğü veya mü'mine gösterilen salih rüyâ kaldı." diyerek âdetâ ölümünün yaklaştığını ihsâs ettirmiştir.⁴⁸ "Kıyâmet yaklaştığı zaman mü'minin rüyâsı neredeyse hiç yalan

⁴² Müslim, *Ru'yâ*, 1; Tirmizî, *Ru'yâ*, 8. Buhârî, rüyânın nübüvvetin 46 cüzünden bir cüz olduğunu anlatan hadis hakkında bilgi verirken, Muhammed İbn Sîrîn'den naklen "Ebu Hureyre tarafından şöyle söyleniyordu" diyerek rüyânın kısımlara ayrıldığı bu tasnife yer vermektedir. Bkz. Buhârî, *Ta'bîr*, 26.

⁴³ Malik, *Muvatta'*, *Câmi'*, 58 (5/1393 (3511)); Buhârî, *Ta'bîr*, 2, 4; Müslim, *Ru'yâ*, 1. Müslim aynı babda bir başka rivâyette ise rüyânın nübüvvetin 70 cüzünden bir cüz, Tirmizî ise 40 cüzden bir cüz olduğunu söylemektedir. Bkz. Tirmizî, *Ru'yâ*, 7. Şârihler rakamların farklılığının Rasûlullâh'ın bu sözleri söylediği zamanla irtibatlı olduğunu, ilk yıllarda 70 derken ömrünün sonlarına doğru azaltarak 46'ya hatta 40'a düşürdüğünü söylemektedirler.

⁴⁴ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy*, 1; *Ta'bîr*, 1; Müslim, *İmân*, 75.

⁴⁵ Kamil, Miras, *Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, c.12, s.273; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Polen Yayınları, İstanbul, 2008, c.13, s. 605.

⁴⁶ Yunus (10), 64.

⁴⁷ Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 12.

⁴⁸ Müslim, *Salât*, 41. Mübeşşirâtla ilgili benzer bir rivâyet için bkz. Malik, *Muvatta'*, *Câmi'*, 58 (5/1393 (3514)); Buhârî, *Ta'bîr*, 5; Tirmizî, *Ru'yâ*, 3;

çıkamaz. İnsanların en sâdık (doğru) rüyâ görenleri, onların en doğru sözlü olanlarıdır.”⁴⁹ hadîsi de doğru, dürüst, sâlih bir mü'min olmayla, sâlih rüyâ görme arasında bir bağlantının olduğunu göstermektedir.

Allah Rasûlü Allah'tan gelen rahmânî, sâlih rüyâlar için rüyâ kelimesini, şeytan kaynaklı rüyâlar içinse hulm kelimesini kullanmış,⁵⁰ rüyâsında başının kesildiğini, önü sıra yuvarlandığını ve kendisinin de peşinden koştuğunu gören kimseye, bu rüyânın şeytandan olduğunu söylemiş ve rüyâsını kimseye anlatmamasını istemiştir.⁵¹ Kötü rüyâ gören kişinin soluna tükürüp üflemesi, rüyânın şerrinden kurtulmak için Allah'a sığınması, gördüğü rüyâyı kimseye anlatmaması, yatmış olduğu yanından diğer tarafa dönmesi⁵² de tavsiye edilen şeylerdendir.

Tahdîsü'n- nefis de denilen rüyâlar ise, kişinin günlük meşguliyetleri, duygu ve düşünceleri, hayal ve kuruntularının, uykuda hayal gücünün de yardımıyla ortaya çıkmasıdır. Muhyiddin Arabî'nin gördüğü bir rüyâ üzerine Fusûsu'l-Hikem'i yazması, Wagner'in rüyâda gördüğü bir operayı notaya alması, Stevenson'un güzel hikâyelerinin çoğunu rüyâda görüp yazması bu tür rüyâlara örnek olarak gösterilebilir.⁵³ İbn Ebî Cemre'nin el-Merâî'l-Hisân'ı da bu konuda verilebilecek ilginç örneklerdendir. Behcetü'n-Nüfûs⁵⁴ için bir mukaddime niteliği taşıyan, Behcetü'n-Nüfûs'un hatadan uzak mükemmel bir eser oluşu, onda yer alan bilgilerin doğruluğu ana temasını işleyen eserde, İbn Ebî Cemre'nin, güvendiği yakınlarının ve dostlarının Behcetü'n-Nüfûs hakkında gördüğü 70 rüyâdan bahsedilmektedir. İbn Ebî Cemre uyanıkken meşgul olduğu konularla uyurken de uğraşmış, Hz. Peygamber'i gördüğü rüyâların çoğunda gerçek hayattayken yüzleşmek zorunda kaldığı ve çözüm bulamadığı meselelerle ilgili çözümler bulmuştur.⁵⁵

1.2.3. Rüyâ Tabirleri

Rüyâlar görüldükleri dönemin târihi, sosyolojik, kültürel ve siyâsî gelişmeleri ve insanların psikolojik özellikleri hakkında bize zengin bir malzeme

⁴⁹ Malik, Muvatta', *Câmi'*, 58 (5/1393 (3519); Müslim, *Ru'yâ*, 1.

⁵⁰ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy*, 10; *Tib*, 38; *Ta'bîr*, 3, 46; Müslim, *Ru'yâ*, 1.

⁵¹ Müslim, *Ru'yâ*, 3.

⁵² Buhârî, *Ta'bîr*, 14; Müslim, *Ru'yâ*, 1.

⁵³ Hasan Avni Yüksel, *Türk İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüyâ*, MEB Yayınları, İstanbul, 1996, s.13; Süleyman Uludağ, Rüyâ maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008.

⁵⁴ İbn Ebî Cemre'nin Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh'inden derlediği muhtasar hadis kitabı olan Cem'u'n- Nihaye'ye yazdığı şerhin adı.

⁵⁵ Halit Özkan, "Bir Muhaddis Süfînin Rüyâları: İbn Ebî Cemre ve Merâî'l- Hisân'ı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 41, 2011/2, s.58.

sunarlar. Kur'anda geçen rüyâ anlatımlarının çoğunluğunun Mısır kaynaklı olması, Mısır'ın rüyâ konusundaki önemine dikkat çekmekte ve rüyâ yorumculuğunda Mısır'ın kullandığı sembollerin etkisi hissedilmektedir. Hz. Yûsuf'un yorumladığı rüyâda Mısır'ın üretim tarzına dikkat çeken inek ve başak, bolluk yıllarına işâret eden yeşil renk ve Tivratta ve Kur'anda sık kullanılan 7 rakamı dikkat çekmektedir. Yûsuf Suresinde kardeş kıskançlığı, kadın erkek ilişkileri, kadın psikolojisi, anne baba ve kardeşlerle ilişkiler vb. psikolojik pek çok duruma dikkat çekilmekte, güneş, ay, onbir yıldız ve secde etmek gibi sembollerin geçtiği rüyâlar yanında, Hz. Yûsuf'un zindan arkadaşlarının rüyâları gibi sembole çok ihtiyaç duymayan rüyâlara da yer verilmektedir.⁵⁶ Görülen rüyâların kaydedilip uzakta olan şeyhe yorumlatıldığı rüyâ günlüklerine örnek verecek olursak; 17. yüzyılda Üsküp'te yaşamış, Halvetî tarikatına mensup Asiye Hâtun, 1641-1643 yılları arasında gördüğü rüyâları mektupla şeyhine anlatmış, şeyhi de onu gönderdiği cevâbî mektuplarla irşâd etmiştir. Bu mektuplarda da sadece Asiye Hâtun'un kişilik özellikleri ve psikolojik durumu değil, yaşadığı dönemle ilgili pek çok bilginin izine rastlamak mümkündür.⁵⁷

Müslümanlar kendilerinden önceki kültürlerin rüyâ yorumlarından ve rüyâ yorumlarında kullandığı sembollerden etkilenmişlerse de, tamamen etki altında kalmamış, Kur'an ve Sünnete dayalı özgün yorumlar geliştirmişlerdir.

"En doğru rüyâlar seher vakitlerinde görülürler"⁵⁸ diyen Hz. Peygamber rüyâyı bir eğitim aracı olarak görmüş, ashabına sabah namazından sonra rüyâ görüp görmediklerini sormuş, bazen onların rüyâlarını yorumlamış bazen de kendi gördüğü rüyâları onlara anlatmıştır.⁵⁹ Rasulullah (S.A.V) başka bir hadisinde ise, "Sizden kim rüyâ görürse onu bana anlatsın, ben de onu ta'bîr edeyim" buyurmuştur.⁶⁰

Rüyâları yorumlayan kişilerin doğuştan bu işe kâbiliyetli olmaları yanında, doğru, dürüst, erdemli ve güvenilir kişiler olmaları, rüyâ ile ilgili semboller konusunda da bilgi ve birikim sahibi olmaları gerekmektedir. Rasûlullah rüyâsında içtiği ve artanını Hz. Ömer'e verdiği sütü ilim olarak, Hz. Ömer'in

⁵⁶ Özer Çetin, "Dini Tecrübenin Anlaşılmasında Rüyânın Rolü: Yusuf Suresindeki Rüyâlar Üzerine Psikolojik Bir Yorum", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, c.1, sa:2, s. 97, 117.

⁵⁷ Özer Çetin, a.g.m, s.97. Eser için bkz. *Asiye Hatun, Müteredit Bir Mutasavvıf: Üsküplü Asiye Hatunun Rüyâ Defteri (1641-1643)*, Yayına hazırlayan: Cemal Kafadar, Oğlak Yayınları, İstanbul, 1994.

⁵⁸ Tirmizî, *Ru'yâ*, 4. Elbânî hadisin zayıf olduğunu söylemektedir.

⁵⁹ Buhârî, *Ta'bîr*, 48.

⁶⁰ Müslim, *Ru'yâ*, 4.

üzerindeki uzun yerleri süpüren elbiseyi din olarak⁶¹ yorumlamıştır. Kolunda iki altın bilezik gören Hz. Peygamber buna üzölmüş, bileziklere üflemesi vahyolununca üflemiş, üflediğinde uçup giden bilezikleri kendisinden sonra ortaya çıkacak iki yalancı peygamber olarak yorumlamıştır.⁶² Saçı başı dağınık bir kadının Medine'den çıkıp Cuhfe'ye vardığını gördüğü rüyâsını ise vebâ hastalığının oraya sıçraması olarak ta'bîr etmiştir.⁶³

1.2.4. Rüyâda Hz. Peygamber'in Görölmesi

Ebu Hureyre'den gelen bir rivâyette Hz. Peygamber "Her kim rüyâda beni görürse, muhakkak o uyanık halde de beni görecektir. Yahut da uyanırken beni görmüş gibidir. Çünkü şeytan benim sûretime giremez."⁶⁴ buyurmaktadır. Sahîh-i Müslim'de yer alan hadîsin farklı varyantlarında, "Her kim beni uykuda görürse hakîkatte beni görmüş olur. Çünkü şeytan benim sûretimde temessül etmez." "Kendisini bana benzetemez" ifâdeleri yer almaktadır. Mehmed Sofuoğlu bu hadis hakkında şu bilgileri vermektedir: "Peygamber'i ru'yâsında gören mü'minin uyanık iken de görmesini hadis şârihleri, Peygamber'in hayatta bulunduğu zamâna tahsîs etmişlerdir. Her kim ruyâsında Peygamber'i görürse Medîne'ye hicret ederek görecektir, diye te'vil etmişlerdir. Çünkü Peygamber'in vefâtından sonra görölen ru'yâ üzerine Peygamber'i görmek mümkün değildir. Şu kadar var ki âhirette görmek sûretiyle de ru'yânın doğruluğu tahakkuk edebilir. Binâenaleyh her kim beni dünyada ru'yâsında görürse, muhakkak âhirette beni uyanık halde görür demek olur ki, bu da cennetle müjdelemektir. Cenâb-ı Hak şeytanı uyanık hâlde Peygamberin sûretine temessül etmekten men' ettiği gibi uyku hâlinde de men' etmiştir. Sebebi de hak ile bâtılın karışmamasıdır."⁶⁵

Rüyâda Hz. Peygamber göröldüğünde "Hz. Peygamber'in sûretine benzesin veya benzemesin görölen Hz. Peygamberdir" diyenler olduğı gibi, Hz. Peygamber'in vasıf ve özelliklerini taşımayan kimselerin Hz. Peygamber'i görmüş sayılmayacağını söyleyenler de mevcuttur. Tâbiîn âlimlerinden Muhammed b. Sîrîn ve İbn Abbas'ın rüyâsında Hz. Peygamber'i gördüğünü söyleyenlere gördükleri kişinin vasıflarını anlattırdıkları, söylenenler Hz. Peygamber'in vasıflarına uyunca rüyâyı doğruladıkları, uymayınca, sen onu

⁶¹ Buhârî, *Ta'bîr*, 15, 16, 17, 18, 34; Tirmizî, *Ru'yâ*, 10. Elbânî iki rivâyetin de sahih olduğunu söylemektedir.

⁶² Buhârî, *Ta'bîr*, 38.

⁶³ Buhârî, *Ta'bîr*, 41, 42, 43; Tirmizî, *Ru'yâ*, 11. Elbânî rivâyet hakkında sahih değerlendirmesi yapmaktadır.

⁶⁴ Buhârî, *Ta'bîr*, 10; Müslim, *Ru'yâ*, 2.

⁶⁵ Mehmet Sofuoğlu, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 2014, c.7, s.140.

görmemişsin dedikleri nakledilmektedir. İmam Buhârî'nin yukarıda zikredilen hadisin hemen ardından, İbn Sîrîn'in "Hadiste sözü edilen durum, kişi Hz. Peygamber'i kendi özel sûretinde gördüğü zaman geçerli olur." sözünü aktarması kendisinin de aynı kanaatte olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁶

Rüyâda görülen kişinin Peygamber'e benzemesi bir üstünlük vesilesi olmakla birlikte, benzesin benzemesin Hz. Peygamber'dir diyenler, kişinin kendisine bildirilmesi amaçlanan gerçeği gördüğünü söylemekte, zâhiri üzere gerçekleşmeyen rüyâyı da te'vil yoluna gitmektedirler. Bu tür rüyâlar ya bir hayrı müjdeler, ya da kişiye bazı konularda uyarılarda bulunurlar. Rasûlullâh'ın organlarından birinde çirkinlik veya noksanlık görmek kişinin dîninin noksanlığı olarak te'vil edilmiştir. Sıradan bir mü'minin rüyâda Hz. Peygamber'i görmesine çok değer atfedilmez ve rüyânın müjde veya inzâr yönüne dikkat çekmekle yetinilirken, âlim, yönetici, mutasavvıf vb. kimseler rüyâda Hz. Peygamber'i gördüklerinde meşrûiyet kazanırlar. Özellikle mutasavvıflardan birisi rüyâsında Hz. Peygamber'i görmüşse ondan onay almış olur ve söylediklerine kulak verilmesi gerekir. Bu durum onun salahına, mertebesinin kemâline ve düşmanlarına üstünlük sağlayacağına işâret eder.⁶⁷ Bu konuda, meşrûiyet kazanmak isteyen kişi Hz. Peygamber'i rüyâda görmediği hâlde gördüm diye yalan söyleyebilir mi sorusu, zihinleri meşgul etmektedir. Hz. Peygamber'in "Rüyâsında beni gören gerçekte beni görmüş olur. Şeytan benim sûretime giremez" dedikten hemen sonra "Kim kasıtlı olarak bana yalan isnâd ederse cehennemdeki yerine hazırlansın"⁶⁸ buyurması onun da bu konuda endişe taşıdığını göstermektedir. Hadis uydurmakla rüyâda Hz. Peygamber'i gördüğünü söyleyerek yalan söylemek şârihler tarafından aynı derecede günah sayılmışsa da, bunun hadis uydurduğu tesbit edilenlere uygulanan cezâ-i müeyyide gibi bir cezası bulunmamaktadır.⁶⁹

2. Keşf ve İlham

Sözlükte perdeyi ve örtüyü kaldırmak, kapalı olan bir şeyi açığa çıkarmak, var olan fakat niteliği bilinmeyen şey hakkında bilgi edinmek manalarına gelen keşf kelimesi, sûfilere göre perdenin açılması ve yükselmesi suretiyle bazı şeylere muttali olmak, gizli olan birtakım hususların zâhir ve açık hale gelmesi, böylelikle gayb olan şeylerin meşhûd olması ve Allah'ın tecellîlerini temâşâ etmek anlamını taşımaktadır. Firâset, feth, inkişâf, müşâhede, mükâşefe,

⁶⁶ Buhârî, *Ta'bîr*, 10; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c.13, s. 619-621.

⁶⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c.13, s. 621.

⁶⁸ Buhârî, *İlim*, 38.

⁶⁹ Halit Özkan, "Bir Muhaddis Sûfinin Rüyâları: İbn Ebî Cemre ve Merâî'l- Hisân'ı", s.39-40.

muhâdara, muâyene, yakîn ve ilhâm kelimeleri ayrıldıkları ve birleştikleri bazı noktalar olmakla beraber buna yakın anlamlar taşımaktadırlar. Sûfiler, âlimlerin fakihlerin anlamakta güçlük çektiği bazı meseleleri keşf yoluyla kavrayabilirler. Belli makamlardan geçtikleri, çektikleri rûhî sıkıntılar onların manevî tecrübelerini artırdığı için, ihlâs, marifet, fenâ, bekâ, itirâzı terk vb. ince manalı konuları içine alan ibâreleri kolaylıkla çözebilir ve tecrübelerine dayanarak görüş beyân edebilirler. Ebu Muhammed el-Cerîrî, kişinin kendisiyle Allah arasında olan işlerde takvâ ve murâkabe ile amel etmediğinde keşf ve müşâhedeye ulaşamayacağını söylemektedir. Keşfin aklî, kalbî, sırrî, rûhî, hafi gibi pek çok çeşidi sayılmıştır. Vâsıtî mana ile yakîne erenin müşâhede hâline ulaşacağını, mana gerçekleri ile münkeşif olan kimsenin halkın sıkıntılarından kurtulacağını ve halka Hakka yaklaşıtrıcı şekilde hitâb edeceğini söylemekte ve bu tür keşfe keşf-i siddîkî adını vermektedir.⁷⁰

Sûfilere göre bâtnî (ledünnî) ilme vakıf olanlar gayba muttali olurlar. Bu, gaybı Allah'tan başkasının bilemeyeceği hükmüne aykırı değildir. Çünkü onlar gaybı beşerî vücutlarıyla değil, beşerî vücuttan geçip Hakkın sıfatlarını kazanarak bilirler. Kendileriyle değil Allahla beraber olduklarında Allah'ın gözüyle görür ve bilirler. "Mü'minin ferâsetinden sakının. Çünkü o Allah'ın nûruyla bakar"⁷¹ hadisi de buna işâret etmektedir.⁷²

İçmek birden yutmak manasına gelen lehm kökünden türetilen ilhâm kelimesi, sözlükte yutturmak manasına gelmektedir. Tasavvufî olarak ise, ilhâmın, kalbe konulan hayır ve iyilik hissi, bir işi yapıp yapmama hususunda Allah tarafından kişinin rûhuna atılan sezgi, feyz yoluyla kalbe akan özel mana ve bilgi, gayb âlemi ile ilgili sırlara misâl âleminde şüphesiz bir biçimde muttali olmak şeklinde tanımları yapılmıştır. İlhâmın esasını bilgi kaynaklarını kullanmadan insanın zihninde, kalbinde aniden ortaya çıkan bilgi oluşturur. Kalp tasfiyesini tamamlayan bu kişiler "vâsıtasız idrâk" yeteneğine kavuşurlar. İbn Arabî peygamberlere gelen vahyi ve çeşitlerini açıkladıktan sonra velîlerde de bu hallerin bulunduğunu söylemektedir. Peygamberler ve velîlere gelen vahyin aynı olmadığı, velîlerde bulunan bu hallerle keşf ve ilhâmın kastedildiği açıktır.⁷³

⁷⁰ Ebu Nasr Serrâc, *el-Lûma' (İslam Tasavvufu)*, Çev: Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul, 1996, s. 17, 68, 339, 547; Süleyman Uludağ, *Keşf maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, c.25, s.315.

⁷¹ Tirmizî, *Tefsîr*, 17. Tirmizî hadisin garip olduğunu söylemekte Elbânî de hadis hakkında zayıf değerlendirmesinde bulunmaktadır.

⁷² Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, Pars Matbaası, Ankara, Tsz, s.183.

⁷³ Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Yediveren Yayınları, Konya, 2001, s. 69-70.

İlhâm kelimesi Kur'ân'da bir yerde açıkça "Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvâsını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilhâm edene andolsun ki, nefsinin arındırarak kurtuluşa ermiştir."⁷⁴ şeklinde yer almaktadır. Müfessirler Hz. Mûsâ'nın annesine vahyedilmesini de genellikle onun kalbine indirilen ilhâm olarak açıklamaktadırlar.⁷⁵

3. Rüyâ Keşif ve İlhamın Bilgi Değeri

Kelam bilginleri duyu organları, doğru haber ve aklın dışında bilgi kaynaklarına itibar etmemektedirler. Onlara göre bilgi kaynakları arasında yer almayan rüyâ, keşif ve ilhâm, kesin bilgi ifâde etmezler. Rüyâların çoğunu bâtil bir hayalden ibâret gördüklerinden onlara güvenilemeyeceğini ifâde eden kelam âlimleri, rüyâlar doğru olsa bile rüyâ yoluyla elde edilen bilginin sadece rüyâyı gören kişiyi bağlayan subjektif bir bilgi olduğunu, rüyâ ve ilhâmın hiçbir zaman genel ve kesin bir bilgi ifâde etmeyeceğini, onlar üzerine inanç, ibâdet ve ahlak ilkeleri tesis etmenin mümkün olamayacağını söylemektedirler.⁷⁶ Kelamcılar söylediklerine delil olarak "Kendine gelinceye kadar akıl hastasından, erginlik çağına kadar çocuktan ve uyanıncaya kadar uyuyandan kalem kaldırıldı"⁷⁷ hadisini nakletmektedirler.

Hiz. Peygamber'e rüyâsında Cebrâil tarafından ipekten bir parça üzerinde Hiz. Âişe'nin sûreti iki defa gösterilmiş bu sûretin sahibinin müstakbel eşi olacağı haber verilmiştir. Rasûlullah bu rüyâyı "Şâyet bu rüyâm Allah katındansa Allah bu rüyâyı kesinlikle gerçekleştirecektir" şeklinde yorumlamış, Hiz. Âişe ile evlendiğinde ise rüyâsının hak olduğunu anlamıştır.⁷⁸ Hiz. Peygamber'in bile rüyâyı yorumlarken "Şâyet Allah katındansa" ifâdesini kullanması dikkat çekicidir.

Kur'an ve hadislerde geçen rüyâ ile ilgili kısımları incelediğimizde Peygamberlerin gördükleri rüyâların özel bir önem taşıdığını, sâlih mü'minlerin rüyâlarının da nübüvvetin 46 cüzünden bir cüz kabul edilip sâlih rüyâlar arasında sayıldığını görüyoruz. Mü'minlerden bazıları, rüyâlarında Kadir gecesinin Ramazan ayının son on gecesinde, bazıları ise son yedi gecesinde olduğunu görmüşler ve rüyâlarını Hiz. Peygamber'e anlatmışlardır. Bunun üzerine Allah Rasûlü (S.A.V) "Kadir gecesini Ramazan'ın son 7 gecesinde

⁷⁴ Şems (91), 7-9.

⁷⁵ Yusuf Şevki Yavuz, İlham maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, c.22, s.98.

⁷⁶ Selim Özarslan, "İslami Kaynaklar Işığında Rüyâ Konusuna Kelami Bir Bakış", *Diyanet İlmî Dergi*, Ekim- Kasım- Aralık, 2009, C.45, sa:4, s. 105-106.

⁷⁷ Buhârî, *Hudûd*, 22; Ebu Davud, *Hudûd*, 16.

⁷⁸ Buhârî, *Ta'bir*, 20, 21.

arayınız"⁷⁹ buyurmuştur. Rasûlullâh'a rüyâsını anlatan bir adamın rüyâsını Hz. Ebu Bekir yorumlamak istediğinde ona izin vermiş, yaptığı ta'birin isâbetli olup olmadığını soran Hz. Ebu Bekir'e bir kısmında isâbet ettiğini, bir kısmında ise hatâ ettiğini söylemiştir.⁸⁰ Bu örnekler bize rüyâ görme ve rüyâyı yorumlama noktasında sâlih kişilere itimâd edilebileceğini göstermektedir. Ancak sâlih kişiler bile olsalar onların rüyâ yoluyla elde ettiği bilgilerin ne kadar bağlayıcı olduğu sorusu zihinleri sürekli meşgul etmiştir.

İlk zâhid ve sûfilerden itibâren rüyâ tasavvufun önemli bir konusu ve bilgi kaynağıdır. Onlara göre, Hz. Peygamber'den sonra vahiy gelmeyeceğinden gayb âlemiyle ilişki rüyâ üzerinden kurulur, uyuyunca dünyanın meşguliyetlerinden kayıtlarından kurtulup özgürleşen insan mânevî âlemle irtibâta geçer. Rüyâsında Allah'ı, Hz. Peygamber'i ve evliyâyı görebilir. Marifet hikmet, vaaz, irşad, uyarı vb. pek çok hususa kaynaklık eden rüyâ ile dînî ve ahlâkî hakîkatlere ulaşılmış, pek çok sûfî, zâhid vb. kişiler rüyâyı hayatlarına yön vermişlerdir. Rüyâ seyr u sülûkün bir parçası olarak kabul edilmiş ve mürşidin öncelikli görevlerinden sayılmıştır.⁸¹

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın "Rüyâlar Kitabı"nı incelemek bile bu konuda yeterli olacaktır. Bu kitapta anlatılan bazı rüyâlara göre, rüyâlar geride kalan kişilere mesaj verme işlevini üstlenirler. Rüyâda görülen kişilere, "Beni Allah'a yaklaştıracak bir şeyi emret", "Bana tavsiyede bulun", "Ne yapmamızı emredersin?", "Yaptığın hangi ameli üstün buldun?" "Bana kolay ve sevabı büyük bir şey emret" "Hangi sayede cennete ve nimetlerine eriştin?" vb. sorular sorulmuş ve bu sorulara, zikir meclisleri, gece ibadeti, Allah korkusundan ağlama, Allah'a hüsnü zanda bulunma, Kur'ân, secde ve gönül kırıklıkları gibi cevaplar verilmiştir.⁸²

Rüyâda ölen kişilerin cennetlik olduklarını görmek, onlar hakkındaki olumlu kanaati güçlendirmiş, onların yaptıkları ameller, söyledikleri sözler, sahip oldukları ahlak geride kalan insanlara yol gösterici olmuştur.⁸³ Rüyâda gece namazı ve Cuma namazına devâmın fazîletine işâret edilmiş, nasıl duâ edilmesi gerektiği öğretilmiştir.⁸⁴

⁷⁹ Buhârî, *Ta'bîr*, 8.

⁸⁰ Buhârî, *Ta'bîr*, 47.

⁸¹ Süleyman Uludağ, *Rüyâ maddesi, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, C.35, s.309-310.

⁸² İbn Ebi'd-Dünya, *Kitabü'l- Menâmât (Hadislerde Rüyâlar)*, (Çev: Kadir Kabakçı- Yusuf Özbek), Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 40, 41, 46, 58, 62, 63, 68.

⁸³ İbn Ebi'd-Dünya, a.g.e, s. 72- 119.

⁸⁴ İbn Ebi'd-Dünya, a.g.e, s.69-70, 98-102, 196-197.

Kişiler yaptıkları şeylerden dolayı rüyâda Hz. Peygamber (S.A.V) tarafından uyarılmışlar, gece virdini yapmadan uyuyan kimse rüyâsında bir sığır tarafından boynuzlanmışır.⁸⁵ Teşehhüdün sözleri hakkında ihtilâfa düşenlere Hz. Peygamber rüyâda Abdullah b. Mes'ûd'un teşehhüdünü tavsiye etmiş, rüyâda Hz. Peygamber'e soğan ve sarımsak hakkında, Cuma günü namazı beklerken uyumanın abdesti bozup bozmayacağı hakkında sorular sorulmuştur.⁸⁶

Hız. Zübeyr ve Hız. Ali'nin aleyhinde konuşanlar rüyâda uyarılmışlar, Sıffın, Nehrevân vb. olaylara katılanların durumu rüyâda melege sorulmuştur. Ebû Ömer ed- Darîr rüyâsında kendisini gören kişiye "Üstün amel, üzerinde devam ettiğiniz sünnet ve ilim, şerli amel ise Kaderci, Mutezile, Mürcie gibi sapık kolların amelidir" demiştir.⁸⁷ Ebû Hanife'ye rüyâda "Hangi görüşleri daha üstün ve güzel buldun?" diye sorulmuş, o da "Abdullah b. Mes'ûd'un görüşleri ne güzeldir. Ancak Huzeyfe b. el- Yemân dîni hususunda çok tamahkar" cevabını vermiştir. Kitapta Mâlik b. Enes'in Hız. Peygamber'in önünde oturduğunu, Rasulullahın önündeki miskten avuç avuç Mâlik'e verdiğini, onun da bu miski insanların üzerine saçtığını anlatan bir rüyâ da yer almaktadır.⁸⁸ Bu rüyâlar bize itikâdî ve amelî mezheplere insanları yönlendirme konusunda da rüyâların önemli bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Kitapta hadisçi ve mutasavvıflara âhirette büyük pâyeler verildiğini anlatan pek çok rüyâ da yer almaktadır.⁸⁹ Mısırlılara göre ölümlerle iletişim rüyâlarla gerçekleşirdi. Bunun genel bir kabul hâline geldiğini ve İslam kültüründe de yer aldığını kitaptaki rüyâlara bakarak anlayabilmekteyiz.

Rüyâda Hız. Peygamber'den bilgi alan kişinin sahâbî sayılmayacağı herkes tarafından kabul edilen bir görüştür. İslam tarihi boyunca önemli kişiler tarafından görülen rüyâlar tarih, ricâl ve tabakât, menâkıb ve âdâb kitaplarına kaydedilmiş, kişilerin cerh ve ta'dîliyle ilgili bilgiler de bu kitaplarda yer almıştır. Buna rağmen rüyâların cerh ve ta'dilde belirleyici bir fonksiyon icrâ ettiklerini söylemek mümkün değildir. Rüyâ rivâyetleri ile hadis rivâyetleri de hiçbir zaman eşdeğer kabul edilmemiştir. Şâtıbî bu konuda en mûtedil sonuca ulaşarak şöyle demektedir: "Hükümler konusunda rüyâ delil olmaz, ancak zayıf bir lûtufl olur. Rüyâda görülen şeyler husûsî olarak ünsiyet, müjde ve inzâr olabilirler. Fakat gereğiyle amel edilemez ve bunların üzerine asıl binâ edilemez." Peygamberler dışındaki kişilerin rüyâlarıyla amel etmeleri, şer'î hükümlere

⁸⁵ İbn Ebi'd-Dünya, a.g.e, s. 74-75, 125, 133.

⁸⁶ İbn Ebi'd-Dünya, a.g.e, s. 78, 79, 182-183.

⁸⁷ İbn Ebi'd-Dünya, a.g.e, s. 122, 153, 155, 170.

⁸⁸ İbn Ebi'd-Dünya, a.g.e, s. 171, 176.

⁸⁹ İbn Ebi'd-Dünya, a.g.e, s. 183- 184, 185, 186, 187, 189, 191, 198, 199, 202-204, 223.

aykırı olmamaları şartına bağlıdır ve rüyâ rüyâ gören için geçerli subjektif bir bilgidir. Ne başkalarının ne de rüyâ gören için rüyânın bağlayıcı değeri yoktur.⁹⁰

Hadisçiler ahz-ı zâhir yolunu benimserken, sûfiler ahz-ı bâtın dedikleri keşf ve ilhâm yolunu da geçerli bir yöntem olarak kabul etmişlerdir. Seyit Avcı, hadis ilminin temelini oluşturan isnâd usûlû bile tam bir objektiflik kazanamamışken, tamamen subjektif olan keşf meselesinin ortaya atılmasının meseleyi daha karmaşık bir hâle getirdiğini söylemektedir. İbn Arabî, Konevî, Şarânî, İbn Hacer el- Heytemî, Abdülaziz ed- Debbâğ ve Aclûnî gibi alimler keşf yoluyla hadis alınabileceğini kabul eden âlimler arasında yer alırken, Aliyyü'l- Kari, Leknevî, Mübarekfürî, İzmirli İsmail Hakkı, Abdülfettah Ebu Ğudde, Nasıruddin Elbânî, Ahmed ez-Zeyn, İbrahim Canan ve Hayri Kırbaşoğlu buna karşı çıkan alimler arasındadır.⁹¹

İbn Arabî tasavvuf anlayışını keşf yoluyla elde edilen bilgi anlamına gelen marifet üzerine temellendirmiştir. Mehmet Ayhan "Muhyiddin İbn Arabî'nin Fütûhât'da Keşf Oluyla Naklettiği Tasavvufî Muhtevâyâ Sahip Rivâyetler" adındaki makâlesinde kitapta yer alan 17 rivâyeti incelemiş, bunların çoğunluğunun hadis kaynaklarında yer aldığını tesbit etmiş, sayıca az olan, kaynaklarda bulunmayan keşfen sahih diğer rivâyetlerin ise, "Nefsini bilen Rabbini bilir" gibi İbn Arabî'nin sisteminin temelini oluşturan hadisler olduğunu belirtmiştir.⁹² Keşf yoluyla rivâyet edildiği belirtilen hadislerin amelî ve itikâdî konularla ilgili olmaması dikkat çekicidir. Mutasavvıflar her ne kadar bir hadisin sahih olup olmadığına keşfen hükümlerle de, bu metodun hadisçiler tarafından geçerli bir metod olarak benimsenmediği ortadadır.

Keşf tasavvuf ehlinin yanı sıra bazı kelam âlimleri, felsefeciler ve Şîa'ya göre de güvenilir bir bilgi kaynağı sayılmasına rağmen, şerîatin açıkça hüküm koymadığı bir konuda keşfe bakarak bir şeyin hak veya bâtıl olduğuna karar vermek mümkün değildir. Kaldı ki keşfte yanılma da meydana gelebilir, İmam Rabbânî'ye göre keşfî bilgiyi şeytan da bulandırabilir.⁹³ "Ümmetim içinde ilhâm

⁹⁰ Halit Özkan, "Bir Muhaddis Sûfinin Rüyâları: İbn Ebî Cemre ve Merâî'l- Hisân'ı", s.40- 41; Talat Sakallı, *Rüyâ ve Hadis Rivâyeti*, Tokoğlu Ofset, İsparta, 1994, s. 65; Süleyman Uludağ, *Rüyâ maddesi, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35, s.310. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Talat Sakallı, a.g.e.

⁹¹ Geniş bilgi için bkz . Seyit Avcı, "Keşif Yoluyla Hadis, Rivâyeti Meselesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV (2004), sa:4, s. 161-189.

⁹² Mehmet Ayhan "Muhyiddin İbn Arabî'nin Fütûhât'da Keşf Oluyla Naklettiği Tasavvufî Muhtevâyâ Sahip Rivâyetler", *İhya Uluslar arası İslam Araştırmaları Dergisi*, c.1, sa:2, 2005, s.22-56.

⁹³ Öngören, "Reşat, Bir Bilgi Kaynağı Olarak Tasavvufta Keşfin Değeri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V (2002), s.87-88.

ve keşfe mazhar bazı insanlar vardır. Ömer de onlardan biridir.⁹⁴ vb. hadisler keşf ve ilhâma kimileri tarafından sıcak bakılmasını sağlasa da, sûfiler bile keşf ve ilhâm yoluyla elde edilen bilgiyi şerîatin doğrulamasının gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Sehl b. Abdullah kitap ve sünnetin kabul etmediği her türlü vecd ve keşfin bâtıl olduğunu belirtmekte, Ebu Süleyman ed-Dârânî de hakîkate âid bazı keşfi bilgilerin kırk gün süreyle kalbini sardığını, iki şahid olmadan onların gönlüne girmesine izin vermediğini, o iki şahidin de Kur'ân ve sünnet olduğunu söylemektedir.⁹⁵ Keşf ve ilhâma dayalı bilgiler keşf sahibinin dışında kimseyi bağlamayan subjektif bilgilerdir. Bu hâli yaşayanlar açısından ise îmân ve amelde yakîn/tatmin meydana getirirler.⁹⁶

4. Rüyâ Keşf ve İlhâmın Günümüze Yansımaları

Rüyâ konusunda yazılan eserlere veya menâkub, âdâb, ricâl ve tabakât kitaplarına göz attığımızda, görülen rüyâlarla kişilerin veya kitapların övülerek karizma kazandığını veya kişiler ve kitaplar hakkında olumsuz kanaatler ortaya konulduğunu görmekteyiz. Rüyâlarda Hz. Peygamber'e hadis veya kişilerin durumları sorulmuş, Hz. Peygamber'i rüyâda görmekle meşruiyet kazanılmıştır. Rüyâlarla bazı itikâdî veya amelî mezhepler ön plana çıkarılmış, bazıları da karalanmıştır. Rey eser çatışması rüyâlara yansımış,⁹⁷ rüyâlar meşrûiyet kazanmanın bir yolu olarak görülmüştür.

Günümüzde tarîkatlerde, ders alıp tarîkate girme hususunda, rüyâlara itibar edildiği herkesin malumudur. Tarîkate girenler kendilerine verilen virdleri düzenli olarak yerine getirme yanında, gördüğü rüyâların yorumlanmasıyla da manevi dereceler elde eder ve bir üst seviyeye yükselirler. Görülen rüyâların doğruluğu, salih bir rüyâ mı, yoksa tahdîsü'n- nefis cinsinden bir rüyâ mı olduğu, dün olduğu gibi bugün de tartışma konusudur. Belli bir tarîkate girebilmek ve o tarîkate, ya da cemaatte yer aldığı için bazı makam ve mevkilere kolayca yükselebilmek için insanların rüyâ uydurması ihtimal dâhilindedir. Kur'an ve sünnete bağlılık birinci planda olmalıyken, tarîkatten önce şer'î bilgilerin iyice öğrenilmiş olması bir gereklilikken, günümüzde bunlara pek itibar edilmemektedir.

İnsanlar bir konuda kararsızlığa düştüklerinde ve hangi davranışın kendileri için daha hayırlı olduğunu bilemediklerinde, günümüzdeki ifâdesiyle istihâreye yatarlar. Hâlbuki aslolan öncelikle istişâre etmek, olgun aklı başında

⁹⁴ Buhârî, *Fezâil*, 6.

⁹⁵ Ebu Nasr Serrâc, *el-Lûma'*, s.105.

⁹⁶ Öngören, Reşat, "Bir Bilgi Kaynağı Olarak Tasavvufta Keşfin Değeri", s. 96.

⁹⁷ Mehmet Emin Özafşar, "Kültür Tarihimizde Rey- Eser Tartışması (Dini, Psikolojik, Sosyo-Kültürel Temelleri)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, C.41, sa:1, s. 256, 257.

kişilerle durumu müzâkere etmektir. Âl-i İmrân Sûresinin 159. âyetinde "İş konusunda onlarla istişare et. Karar verince de Allah'a güvenip dayan" buyrulmaktadır. Kişi istişâre ile karara varamamışsa Hz. Peygamber'in tavsiyesine göre 2 rekat namaz kılar ve sonra şöyle dua eder: "Allahım! Senden ilminle hakkımda hayırlı olanı, kudretinle bana güç vermeni istiyorum. Senin büyük kereminden ikram etmeni istiyorum. Senin her şeye gücün yeter, ben ise âcizim. Sen her şeyi bilirsin, ben bilmem, Sen bütün gizli şeyleri bilersin. Allahım! Yapmayı düşündüğüm bu iş, benim dînim, yaşayışım, dünyam ve âhiretim bakımından hakkımda hayırlı olacaksa, bana takdîr eyle, onu bana kolaylaştır, bereketli eyle. Yok, eğer bu iş, benim dinim, yaşayışım, dünyam ve âhiretim bakımından kötüyse, onu benden beni ondan uzaklaştır. Hayırlı neredeyse onu bana takdîr et ve bana sevdır" Bu şekilde istihâresini yapan, yani hayırlı olanı Allah'tan isteyen kişi, duasının sonunda da isteğinin ne olduğunu söyleyerek istihâre yapmayı bitirir.⁹⁸ Yapılacak işlem hadîse göre bu kadarken, istihâreye rüyâya yatmak, hatta bir neticeye varılamazsa yedi kere tekrarlamak eklenmiştir. Rüyâda yeşil ve beyaz görmek işin hayırlı olacağı, siyah ve kırmızı görmek şer olacağı şeklinde yorumlanmıştır. Halbuki istihare, ilhâm ve rüyâ beklemek değil, Allah'a güvenip dayanmak ve onun takdirine rıza göstermektir ve bazı âlimlere göre rüyâya yatmak bid'at olarak kabul edilmiştir.⁹⁹ Sadece istihârenin uygulanışına bakmak bile günümüzde rüyâya ve ilhâma atfedilen değeri görmek açısından yeterlidir. Karşılaştığımız meselelerde hiç aklımızı kullanmadan, başkalarıyla istişâre etmeden, yapacağımız işin Kur'ân'a ve sünnete uygun olup olmadığına bakmadan istihâreye yönelmek günümüzde sıkça başvurulan bir yol olarak karşımızda durmaktadır.

"Âlem-i manâdaki bağlantının rüyâlarla devam ettiği mutasavvıfların genel kabûlü olmakla beraber, kitap ve sünnete duyulan alakâ ile rüyâ arasında tabiri-i câizse bir ters orantı söz konusudur. Mü'minlerin kitap ve sünnetle bağlantısı zayıfladıkça rüyâ ile olan bağlantıları artmaktadır."¹⁰⁰ tesbîatine katılmamak mümkün değildir.

Rüyâda Hz. Peygamber'i görmek ise dün olduğu gibi bugün de meşrûiyet kazanma aracıdır. Yapılan cemaat sohbetlerine Hz. Peygamber'in geldiği, hoca efendilerin Hz. Peygamber'i rüyâda görüp talimat aldığı söylenerek, insanların manevî duyguları kullanılmaktadır. Sorup sorgulamayan, söylenenlerin Kur'ân

⁹⁸ Buhârî, *Tatavvu'*, 1; *Daavât*, 48; *Tevhîd*, 10; Ebu Davud, *Vitir*, 31; Tirmizî, *Vitir*, 20; İbn Mâce, *İkâmeti's-Salât*, 188.

⁹⁹ İbrahim Paçacı, "Rüyâ'nın Delil Değeri ve İstihâre", *Dini Araştırmalar*, Ocak- Haziran 2016, C.19, sa:48, s. 120-122.

¹⁰⁰ Halit Özkan, "Bir Muhaddis Sûfinin Rüyâları: İbn Ebî Cemre ve Merâî'l- Hısân'ı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 41, 2011/2, s.34.

ve sünnete uygunluğunu araştırmayan insanlar, adeta hipnoz edilmişçesine kendilerine söyleneni yapmakta, yerine getirmekte ve yakın tarihimizde yaşadığımız gibi kendi halkına silah çekmekten, müslüman kanı dökmekten bile çekinmemektedirler. Hatâda ısrâr eden bazı insanlar, Hz. Peygamber'i rüyâda gördüklerini iddia edip, bugünlerin gelip geçici olduğunu, geri adım atmadan direnmenin gerekli olduğunu rüyâlardan öğrendiklerini söylüyorlarsa, hapishaneye Hz. Peygamber'in kendilerini ziyarette geldiğini söyleyerek tesellî oluyor ve bir direnç oluşturuyorlarsa, rüyâların psikolojik, sosyolojik, dini, siyasi, kültürel vb. yönlerden insanları etkileyen bir durum olarak bugün de etkisini sürdürdüğünü rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bugün söyledikleri eleştirilen, kaynak göstermesi istenen bir tarikat mensubu, söylediklerine kaynak gösteremeyeceğini, ancak onları levh-i mahfuzdan aldığını ve kesin doğru bilgiler olduğunu iddia ediyorsa, dini alanlarda birikimi olan donanımlı kişilere, sağlam bilgiye insanları yönlendirme konusunda çok iş düşünüyor demektir.

Sonuç

İslâma göre temel bilgi kaynakları akıl, duyu organları ve vahiydir. Sûfiler bu bilgi kaynaklarına rüyâ, keşf ve ilhâmı da dâhil ederler. Fıkıhın kuralcılığı, duyu ve coşku yönlerini ihmal edip zâhire takılıp kalması, bâtına önem veren sûfileri yeni arayışlara itmiş ve neticede rüyâ, keşf ve ilhâm gibi metotlar geliştirilmiştir. İlim çeşitleri zâhir ve bâtın olarak ikiye ayrılmış, hatta zâhiri ilimler, bir mezhebi taklit edilerek öğrenilebileceği için farz-ı kifaye, bâtın ilmini öğrenmek herkes onları öğrenmek zorunda olduğu için farz-ı ayn kabul edilmiştir.

Rüyâ eski zamanlardan beri metafizik âlemlerle bağlantı kurma yolu olarak kabul edilmiş, Mısırlılar bu konuda zengin bir birikime sahip olmuşlardır. Eski metinlerde, Tevrât'ta, İncîl'de ve Kur'ân'da rüyâlar ve rüyâların yorumları üzerinde durulmuş ve rüyâlar üzerinden Allah'ın mesajı insanlara ulaştırılmıştır. Hadis kitaplarında Kitâbü'r-Rü'yâ ve Kitâbü't-Te'vîl gibi bölümlerin bulunması, bu bölümlerde rüyânın çeşitleri ve rüyâ tabirleri üzerinde durulması konuya verilen önemi gözler önüne sermektedir.

Rüyâlar genellikle rahmani, şeytani, ve tahdisü'n- nefis (kişinin kendisinden kaynaklanan) cinsinden rüyâlar olmak üzere üç gruba ayrılmış ve Allah'ın, Hz. Peygamber'in, diğer peygamberlerin ve meleklerin görüldüğü, insanı hayra sevkeden rüyâlar rahmânî rüyâlar sınıfına dahil edilmiş ve bu rüyâlara özel önem verilmiştir. Önemli kimselerin gördükleri rüyâlar kitaplarda toplanmış ve büyük bir rüyâ külliyyâtı oluşmuştur. İbn Ebi'd-Dünya'nın Rüyâlar Kitabı'nı incelediğimizde, rüyâlarla geride kalan insanlara dünya hayatını âhirete yönelik

geçirme konusunda mesajlar verildiğini, dualar ve şiirler öğretildiğini, mezhep çatışmalarının, itikâdî ve siyâsî görüşlerin rüyâlara yansıdığını, görülen rüyâlarla muhaddis veya mutasavvıfların yüceltildiğini vb. görmekteyiz.

Rüyâlarda hakkında şüpheye düşülen hadisler, Hz. Peygamber'e sorulmuş, keşfen hadis öğrenilip rivâyet edilmiş, râvîlerin cerh ve tadil yönünden durumları araştırılmıştır. Hz. Peygamber'in rüyâda görülüp bir kişi veya eseri methetmesi, kişiye veya esere karizma kazandırmıştır. "Rüyâda Hz. Peygamber'in görülmesi" âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Rüyâda Hz. Peygamber'i gören Hz. Peygamber'i dünyada mı görecek, âhirette mi görecek, Hz. Peygamber'in vasıflarına uymayan bir sûrette Hz. Peygamber'i görmek, Hz. Peygamber'i görmek anlamına gelir mi, soruları tartışılmıştır. Bütün bu tartışmalara, hadisçilerin keşfi geçerli bir hadis öğrenme yolu kabul etmemelerine, rüyâ ile cerh ve tadile itibar etmemelerine rağmen, insanlar rüyâlara itibar etmeye tarih boyunca devam etmişlerdir. Rüyâda Hz. Peygamber'i görmek kişi ve gruplara meşrûiyet kazandırmış, eskiden fırka ve cemaatlerini desteklemek için hadis uyduran insanlar, günümüzde Hz. Peygamber'i gördüklerini iddia ederek meşrûiyet kazanmaya çalışmışlardır.

İstihâre hadisinde yer almadığı halde, duâyı yapanın rüyâyâ yatmasının âdetâ bir zorunluluk olarak görülmesi, rüyânın istişâreden daha önemli bir konuma yükseltilmesi bile, insanların rüyâyâ atfettiği değeri görmek açısından yeterlidir.

Rüyâ, keşf ve ilhâmın sağladığı bilgilerin subjektif, sadece gören kişiyi bağlayan bilgiler olduğu, onun da rüyâsına göre hareket etme mecbûriyetinin olmadığı unutulmamalıdır. Hz. Peygamber bile gördüğü rüyâyâ tamamen inanmayıp "Eğer bu rüyâ Allah'tan ise" kaydını koyuyorsa, rüyâların kesin bilgi vasıtaları olmadığı sonucuna rahatlıkla ulaşılabilir. Rüyâ keşf ve ilhâmı geçerli bir bilgi kaynağı kabul eden sûfiler bile, bu yollarla elde edilen bilgilerin Kur'ân ve sünnete uygun olup olmadığının araştırıp incelenmesinin gerekli olduğunu söylemekteyken, günümüz insanının bu tür bilgileri çok kıymetli bulup sormadan sorgulamadan Kur'an ve sünnet ölçeğine vurmadan kabullenmesi ve savunması hayret edilecek bir durumdur. Ne yazık ki, Kur'an ve sünnete bağlılık azaldıkça rüyâlara daha çok itimat edilmektedir. Öyleyse ilim adamlarına düşen Kur'ân ve sünnetin işâret ettiği bilgi kaynaklarına insanları yönlendirmek, toplumu doğru bilgiyle aydınlatmaktır.

KAYNAKÇA

Ali Durusoy, İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

- Asiye Hatun, Müttereddit Bir Mutasavvıf: Üsküplü Asiye Hatunun Rüyâ Defteri (1641-1643), (Yayına hazırlayan; Cemal Kafadar), Oğlak Yayınları, İstanbul, 1994.
- Atilla Arkan, Meşşâî Gelenek Bağlamında İbn Rüşd Felsefesinde Rüyâ, Divan İlmi Araştırmalar Dergisi, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003/2, sa:15, s. 87-125.
- Berrin Türkoğlu, Rüyâların Gizli Dili, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn. İsmâîl, el-Câmiu's-Sahîh, Dâru İbn Kesîr. (III. Basım), Beyrut, 1987/1407.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı, Şerhu'l-Erbaîne Hadîsen, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1253.
- Bülent Akot, Rüyâ Tecrübesinin Psikolojik ve Dini Temelleri, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005.
- Ebû Dâvûd, Süleymân İbnü'l-Eş'as es-Sicistânî, es-Sünen, Dâru'l- Kitâbi'l- Arabî, Beyrut, Tsz.
- Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, el-Lüma': İslâm Tasavvufu, (Çev: Hasan Kamil Yılmaz), Erkam Yayınları, İstanbul 2012.
- Ebu Nasr Serrâc, el-Lüma' (İslam Tasavvufu), (Çev: Hasan Kamil Yılmaz), Altınoluk Yayınları, İstanbul, 1996.
- Ebu Yusuf Yakub İbn İshak el-Kindi, Felsefi Risaleler, (Çev: Mahmut Kaya), İz Yayınları, İstanbul 1994.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat, Tsz. <http://www.enfal.de/telmalili/isra.htm>
- Erich Fromm, Rüyâlar, Masallar ve Mitoslar, (Çev: Aydın Arıtan-Kaan Ökten), Arıtan Yayınları, İstanbul, 1990.
- Farabi, el- Medinetu'l Fazıla, (Çev: Nafiz Danışman), Maarif Basımevi Yay, İstanbul, 1956.
- Halit Özkan, "Bir Muhaddis Sûfinin Rüyâları: İbn Ebî Cemre ve Merâî'l-Hisân'ı", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sa. 41, 2011/2, s.33-58.
- Hasan Avni Yüksel, Türk İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüyâ, MEB Yayınları, İstanbul, 1996.
- Hasan Kamil Yılmaz, Tasavvufi Hadis Şerhleri ve Konevînin Kırk Hadis Şerhi, Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul, 1990.
- İbrahim Paçacı, "Rüyâ'nın Delil Değeri ve İstihâre", Dini Araştırmalar, Ocak-Haziran 2016, C.19, sa:48, s. 103-127.
- İbn Ebî'd- Dünyâ, Kitâbü'l- Menâmât (Hadislerde Rüyâlar), Çev: Kadir Kabakçı-Yusuf Özbek, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, Polen Yayınları, İstanbul, 2008.
- İbn Haldûn, Mukaddime, MEB Yayınları, İstanbul, 1986.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el- Kazvînî, es-Sünen, (Thk: Muhammed Fuad Abdülbâkî), II Cilt, Dâru'l- Fikr, Beyrut, Tsz.
- İbrahim Türek, Rüyâlar, Varlık Yayınları, İstanbul, 1965.
- İlyas Çelebi, Rüyâ maddesi, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2008.
- Kamil, Miras, Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, Tsz.

- Kelâbâzî, Doğuş Devrinde Tasavvuf, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992.
- Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, Tercüme: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981.
- Malik b. Enes, Ebû Abdullah *el-Asbahî el-Himyerî*, *el-Muvatta'*, Müessesetü Zâyed b. Sultan Âli *Nehyân*, Abudabi, 2004/1425.
- Mehmet Ayhan "Muhyiddin İbn Arabî'nin Fütûhât'da Keşf Oluyla Naklettiği Tasavvufî Muhtevâyâ Sahip Rivâyetler", *İhya Uluslar arası İslam Araştırmaları Dergisi*, c.1, sa:2, 2005, s.22-56.
- Mehmet Emin Özafşar, "Kültür Tarihimizde Rey- Eser Tartışması (Dini, Psikolojik, Sosyo- Kültürel Temelleri)", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000i C.41, sa:1, s. 225-273.
- Mehmet Sofuoğlu, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis, Yediveren Yayınları*, Konya, 2001.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *el-Câmiu's-Sahîh*, (Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l-Arabî, Beyrut, 1955/1374.
- Özer Çetin, "Dini Tecrübenin Anlaşılmasında Rüyânın Rolü: Yusuf Suresindeki Rüyâlar Üzerine Psikolojik Bir Yorum", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, c.1, sa:2, s. 99-102.
- Reşat Öngören, "Bir Bilgi Kaynağı Olarak Tasavvufta Keşfin Değeri", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, V (2002), s.85-96.
- Salih Çift, "İslâm Düşüncesinin Kurucu unsuru: Birleşen ve Ayrışan Yönleriyle Tasavvufun Usûl-i Fıkıh, Kelâm ve İslâm Felsefesi İle Olan İlişkisi", *İslami İlimlerde Metodoloji/Usul-VI- İslâm Düşüncesinin Kurucu Unsurları: Usûl-i Fıkıh, Kelâm, Tasavvuf ve İslâm Felsefesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016.
- Selim Özarslan, "İslami Kaynaklar Işığında Rüyâ Konusuna Kelâmî Bir Bakış", *Diyanet İlmî Dergi*, c.45, sa: 4, 2009 (Ekim-Kasım-Aralık) s.89-108.
- Seyit Avcı, "Keşif Yoluyla Hadis, Rivâyeti Meselesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV (2004), sa:4, s. 161-192.
- Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, Pars Matbaası, Ankara, Tsz.
- Süleyman Uludağ, *Keşf maddesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, 2002.
- Süleyman Uludağ, *Rüyâ maddesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2008.
- Talat Sakallı, *Rüyâ ve Hadis Rivâyeti*, Tokoğlu Ofset, İsparta, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ, Muhammed İbn İsâ, es-Sünen, Dâru İhyâi't-Tirâsi'l-Arabî, Beyrut, Tsz.
- Yusuf Şevki Yavuz, *İlhâm maddesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2000.
- http://www.kuranmeali.org/17/isra_suresi/60.âyet/kurani_kerim_mealleri.aspx